

De Sant Feliu i la vall d'Aro als camps de la mort. Guixolencs víctimes de la barbàrie nazi

Marc Auladell Agulló ^[Historiador]

*Vosaltres, els qui emgireu de la inundació / On hem sucumbit
Recordeu / En parlar de les nostres febleses
També aquests foscos temps / De què us heu escapat.*

BERTOLT BRECHT. Als nascuts després. *Poemes*, 1933-1938

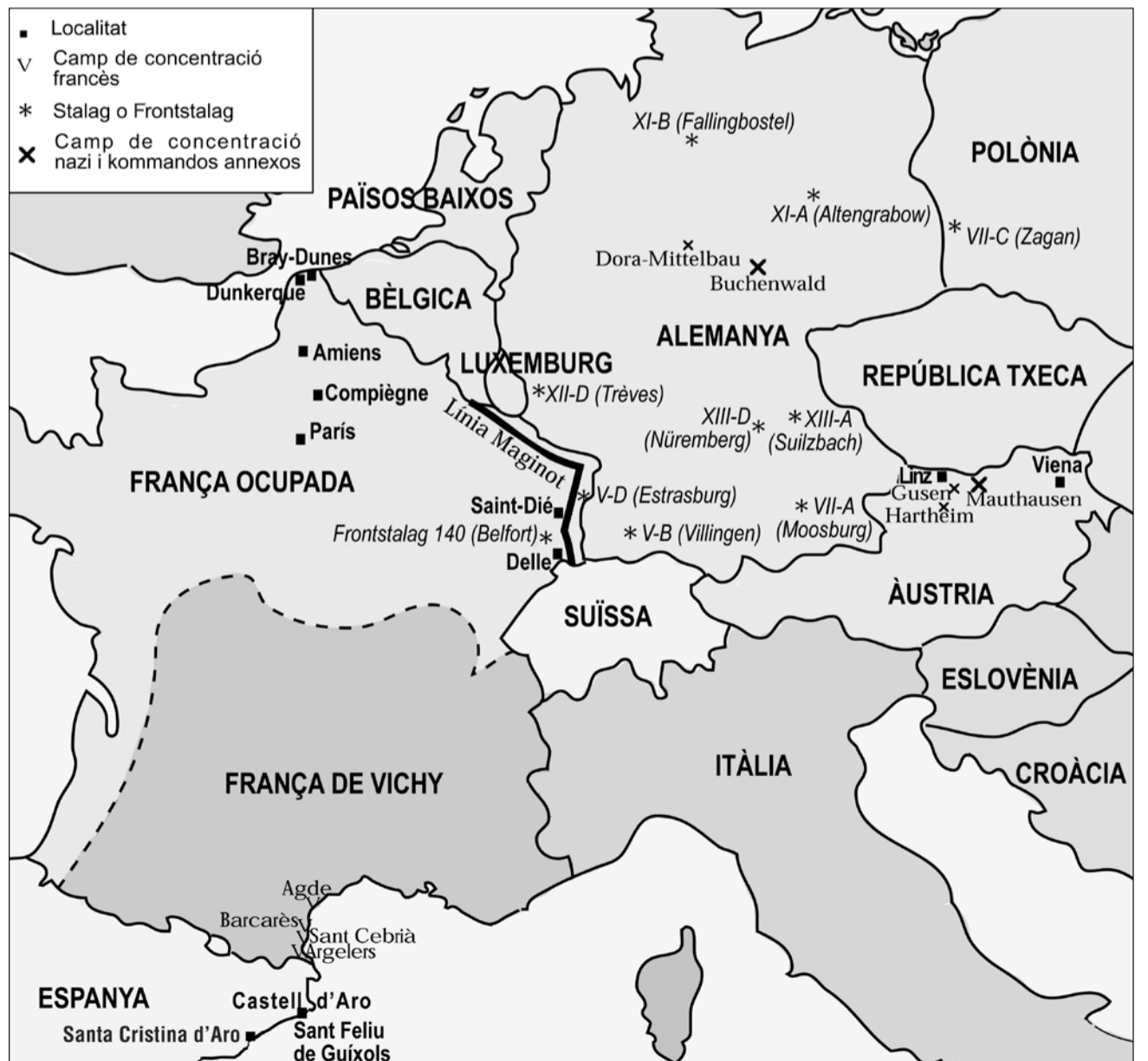
L'any 1976, a les portes d'una anhelada democràcia, l'escriptora i periodista Montserrat Roig reivindicava la necessitat de recuperar la memòria col·lectiva d'un dels episodis més impactants del passat recent del país, que el franquisme havia silenciats fins al punt de restar ignorats pels qui com la mateixa autora barcelonina pertanyien a les generacions nascudes després de 1939: la deportació als camps de concentració nazis entre 1940 i 1945 de gairebé 10.000 republicans espanyols -entre ells un gruix considerable de catalans- dels quals aproximadament 6.500 hi perderen la vida. Gairebé trenta anys després de la denúncia formulada per Roig i quan el sistema democràtic ha assolit ja una certa maduresa, l'evocació de l'esclavitud i la mort de republicans espanyols sota les urpes de Hitler continua provocant estranyesa entre la ciutadania, acostumada a relacionar els camps nazis exclusivament amb l'holocaust jueu. El cert és que, més enllà d'aquesta evidència, la irracionalitat del feixisme alemany colpejà també una quinzena de persones filles o veïnes de Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro que, com la majoria d'aquelles víctimes republicanes oblidades, foren engolides per la brutalitat del camp de concentració de Mauthausen i el seu annex de Gusen¹. El present article intenta reconstruir en la mesura del possible la trajectòria d'aquests guixolencs des del seu exili fins a la deportació a milers de quilòmetres de les seves llars, amb la voluntat de recuperar-ne el testimoni de l'oblit i reflexionar sobre el fet que les conseqüències de la barbàrie nazi, malgrat l'aparent llunyania en el temps i l'espai, no són alienes a la nostra realitat quotidiana ni a la nostra història recent².

DERROTA I EXILI: ELS CAMPS DE SORRA FRANCESOS

Entre finals de gener i principis de febrer de 1939, l'avanç definitiu de les tropes franquistes pel territori català motivà que un contingent important de persones abandonés el país creuant la frontera amb França. El camí de l'exili suposa-

ria per als protagonistes del present article el primer tram del llarg viatge que els portaria fins al macabre destí dels camps de la mort. Cal deduir que en bona part dels casos arribaren al país veí enquadrats dins els darrers efectius d'un exèrcit republicà exhaust i vençut; sens dubte, una part important d'ells s'allistaren voluntàriament, com a milicians, per combatre el feixisme des dels primers moments de la sublevació militar de 1936. Seria el cas, entre d'altres, de Francesc Parramon -militant de la CNT i gendre del dirigent anarcosindicalista també guixolenc Francesc Isgleas- que al front assolí el grau de comandant. Els no voluntaris, en canvi, s'haurien incorporat a la lluita quan, a mesura que avançava la guerra, el govern de la República mobilitzà per al combat la lleva militar a la qual pertanyien. Així ho indicarien els casos de Francesc Sabater, que sembla ser que durant la contesa bèl·lica estigué destacat a la 14a bateria del Grup d'Artilleria de Costes emplaçada a Sant Feliu mateix, o de Lluís Morgat, que abans de ser cridat a files fou vocal a Sant Feliu del comitè de la federació local de Sindicats Obrers i del Sindicat d'Oficines i Despatxos, tots dos de la CNT. Un cop a França, els membres de l'exèrcit i els homes militarment vàlids foren reclosos per les autoritats en diversos camps de refugiats improvisats amb filferrades en platges de localitats com Sant Cebrià i Argelers, totes dues als Pirineus Orientals, on les condicions de vida eren duríssimes a causa de la manca de

mesures elementals d'habitabilitat. Progressivament, amb la finalitat de descongestionar aquests primers centres, el Govern francès aniria establint altres camps arreu del territori. Per un d'aquests nous recintes, el del Barcarès, hi passà Francesc Parramon, que també estigué intern durant un període al camp de Sant Cebrià. Lluís Morgat i Francesc Sabater, en canvi, anaren a raure al camp creat a Agde, al departament de l'Hérault³. A mesura que anaven passant les setmanes, alguns exiliats, convençuts per la propaganda profranquista o davant les precàries condicions d'internament, optarien per retornar a Espanya. Paral·lelament, en el context prebèl·lic que es respirava a Europa, el Govern francès decretà a mitjan abril de 1939 l'obligatorietat dels estrangers acollits al país de complir determinats serveis de caràcter militar. Després que França declarés la guerra a Alemanya el 3 de setembre de 1939, les possibilitats dels republicans encara interns als camps d'eludir aquestes obligacions s'esvairien definitivament, situació que donà pas a l'allistament "voluntari" en unitats franceses militaritzades. Uns pocs, sens dubte els més polititzats, s'enrolaren a la legió estrangera, mentre que d'altres optaren per apuntar-se als batallons de marxa de voluntaris que acompanyaven l'exèrcit francès. Els nostres guixolencs, en canvi, de la mateixa manera que el gruix de refugiats espanyols, s'integraren a les Companyies de Treballadors Estrangers (CTE).

Mapa de situació dels diversos topònims i camps esmentats al text. Font: Elaboració pròpia a partir de la consulta de mapes polítics i històrics.

¹ Presentem les dades d'aquestes 15 víctimes en el quadre adjunt. Hem optat per incloure-hi el nom de 3 persones que, malgrat haver nascut a Sant Feliu, l'abandonaren de petits, de manera que la seva vinculació a la nostra ciutat era nul·la. El cos de l'article tractarà essencialment dels 12 deportats restants que, havent nascut o no a Sant Feliu, hi residien o hi mantenien relació; per aquesta mateixa raó, sovint ens hi referirem globalment com a guixolencs, tot i que dos d'ells eren fills de Castell d'Aro.

² Aquest article no hauria estat possible sense l'amable atenció que, malgrat la incomoditat del tema, m'han dispensat els familiars d'aquests deportats amb els quals ha estat possible contactar, ni tampoc sense la col·laboració prestada per diverses persones i entitats a l'hora de contactar amb aquests parents o aportar-ne alguna informació. Als uns i als altres, doncs, moltes gràcies: Ricard Calzada i Sara Masó, Dolores i Lluís Vall-Iloera, Francesc Molinas, Montse Soler i Gemma Lloveras, Carme Puigmolé, Maria Dausà, Antoni Mascort, Arxiu Municipal de Llagostera, Sílvia Alemany, Faustina Massachs i Carme Ribas, Miquel Poch, Anna M. Agulló i Josep M. Auladell, Pepita Ruscalleda, Glòria Polo, Montserrat Sabater, Carme Vicens, Ramon Serra, Valentina i Dàlia Noyola, Emili Riera, Dolores i Vicenç Ribas, Amical de Mauthausen de Barcelona, Margarida Sala (Museu d'Història de Catalunya).

**LA SEGONA DERROTA:
ELS CAMPS DE PRESONERS ALEMANYS**

En total es formaren un xic més de 200 CTE, cadascuna amb uns 200-250 homes dirigits per comandament republicà subaltern al francès. Les CTE s'encarregaven essencialment de tasques defensives i de fortificació com la construcció de trinxeres o fosses antitancs, per la qual cosa moltes d'aquestes unitats es trobaven en àrees properes al front de guerra francoalemany o de la frontera francesa amb

Bèlgica i Luxemburg. Amb la ràpida ofensiva alemanya sobre França entre maig i juny de 1940, els membres de les CTE caigueren en mans de les forces ocupants i foren internats juntament amb les unitats militars franceses en algun dels camps de presoners de guerra anomenats *Stalags* escampats per Alemanya i Àustria. Francesc Parramon, que havia estat destinat dins la 109 Companyia de Treballadors Estrangers a la Línia Maginot, a la Lorena, fou capturat pels alemanys el 20 de juny de 1940 a la vila de Delle. Segons sembla, la companyia havia estat traslladada i abandonada

a la seva sort en aquesta localitat propera a la frontera amb Suïssa per les tropes franceses, i la captura es produí després que alguns dels seus integrants intentessin sense èxit aconseguir asil en territori neutral suís⁴. Des de Delle, Parramon ingressà primer al *Frontstalag* 140, un camp de trànsit de presoners habilitat a la caserna de Belfort, a la ratlla de la frontera francoalemanya, per a ser traslladat a continuació a l'*Stalag* XI-B, a Fallingbomel. També passaren pel *Frontstalag* 140 els guixolencs Lluís Morgat, Josep Jordà, Basili Polo, Ricard Rusalleda i Emili Puigmolé, tots ells segurament fets presoners a Belfort mateix o en algun punt del departament de Vosges. Cap al final de juny, a la localitat de Saint-Dié, igualment al departament de Vosges, caurien en mans alemanyes les companyies on es trobaven enrolats Antoni Moret, Jaume Ribas, Francesc Sabater i Eusebi Vicens. El també guixolenc Josep Ribas, en canvi, havia estat fet presoner a principis de juny pels volts de Dunkerque i Bray-Dunes i, després d'ésser traslladat a l'*Stalag* VII-C de Zagan, localitat actualment a Polònia, fou internat l'octubre de 1940 al camp de presoners XII-D, a Trèves, a la frontera d'Alemanya amb Luxemburg. Amb la signatura de l'armistici de França amb Alemanya el 22 de juny de 1940, el Govern de la zona lliure de Vichy es desentendria de la sort dels republicans dels *Stalags*, que perdrien així la seva condició de presoners de guerra per passar sota control de la Gestapo. Ben aviat, tots aquests republicans començarien a ser transportats a un lloc del qual no havien sentit a parlar però que quedaria gravat per sempre més en el record dels pocs que aconseguiren sortir-ne amb vida: Mauthausen.

*Ciudadans nascuts o residents a Sant Feliu i la vall d'Aro víctimes dels camps de concentració nazis**

FOTO: RICARD CALZADA

Josep Coll Cervosa

Nascut a Sant Feliu, 14.1.1908
Deportat a Mauthausen, 6.8.1940
Traslladat a Gusen, 29.3.1941
Mort a Gusen, 2.11.1941

Alexandre Amir Borrell

Nascut a Sant Feliu, 1.8.1920
La seva família marxà de Sant Feliu entre 1922 i 1924
Deportat a Buchenwald, 18.9.1943
Mort a Dora-Mittelbau, 9.6.1944

FOTO: DOLORS VALL-LLOSERA

Lluís Morgat Clos

Nascut a Sant Feliu, 25.8.1906
Deportat a Mauthausen, 26.4.1941
Traslladat a Gusen, 20.10.1941
Mort a Gusen, 28.11.1941

Joan Cubel Cosp

Nascut a Sant Feliu, 17.3.1920
La seva família marxà de Sant Feliu entre 1921 i 1924
Deportat a Mauthausen, 25.1.1941
Traslladat a Gusen, 8.4.1941
Mort a Gusen, 15.1.1942

FOTO: DALIA NOYOLA

Francesc Parramon Ponjuan

Nascut a Sant Feliu, 1.11.1912
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Traslladat a Gusen, 30.6.1941
Mort a Gusen, 30.11.1941

Esteve Esteve Mer

Nascut a Sant Feliu, 25.1.1914
La seva família marxà de Sant Feliu abans de 1924
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Alliberat, probablement de Mauthausen, 5.5.1945

FOTO: EXP. EXILI I DEPORTACIÓ, LLAGOSTERA, 1984

Emili Puigmolé Magrià

Nascut a Llagostera, 4.11.1909
Resident a St. Feliu des de 1915-1916
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Mort a Mauthausen, 10.3.1941

Josep Jordà Perich

Nascut a Sant Feliu, 16.4.1913
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Alliberat de Mauthausen, 5.5.1945

FOTO: JOSEFINA RUSALLEDA

Ricard Rusalleda Lloveras

Nascut a Sant Feliu, 3.2.1902
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Traslladat a Gusen, 8.4.1941
Mort a Gusen, 12.8.1941

Antoni Moret Bartí

Nascut a Sant Feliu, 2.6.1919
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Alliberat de Mauthausen, 5.5.1945

FOTO: MONTSERRAT SABATER

Francesc Sabater Roquer

Nascut a Sant Feliu, 24.3.1904
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Traslladat a Gusen, 27.10.1941
Mort a Gusen, 20.1.1942

Basili Polo Pulgar

Nascut a Villobela (Burgos), 17.1.1910
Resident a Sant Feliu
Deportat a Mauthausen, 27.1.1941
Alliberat, probablement de Mauthausen, 5.5.1945
S'establí a França

Josep Ribas Juncà

Nascut a Sant Feliu, 8.6.1916
Deportat a Mauthausen, 25.1.1941
Traslladat a Gusen, 21.4.1941
Mort a Gusen, 31.1.1942

FOTO: CARMÉ VICENS

Eusebi Vicens Sagué

Nascut a Castell d'Aro, 11.04.1910
Resident a Sta. Cristina d'Aro des de 1934
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Traslladat a Gusen, 17.2.1941
Mort al castell de Hartheim, 22.9.1941

Jaume Ribas Pons

Nascut a Castell d'Aro, 24.7.1915
Deportat a Mauthausen, 13.12.1940
Alliberat de Mauthausen, 5.5.1945
S'establí a França

LA DEPORTACIÓ: MAUTHAUSEN

El camp de concentració de Mauthausen es troba a uns 4 Km del poble del mateix nom en un turó sobre el riu Danubi, a uns 25 Km de la ciutat de Linz. La seva construcció s'havia iniciat l'estiu de 1938 amb l'objectiu que funcionés com a camp mare per tot Àustria, després de l'*Anschluss* o annexió d'aquest país per part d'Alemanya. El primer contingent d'espanyols que ingressà en aquest recinte arribà a l'estació de ferrocarril de la localitat el dia 6 d'agost de 1940. El comboi el formaven 398 republicans que provenien de l'*Stalag* VII-A de Moosburg, a la Baixa Baviera, i entre ells s'hi trobava el guixolenc Josep Coll Cervosa. Aquests deportats havien estat membres de tres CTE abandonades pels francesos a les portes d'Amiens, on foren capturats per l'exèrcit alemany, i el seu trasllat a l'esmentat *Stalag* de Moosburg s'havia produït el juliol de 1940 després de travessar Bèlgica a peu i romandre temporalment als *Stalag* XII-D de Trèves i XIII-A de Nuremberg⁵. Després del primer transport, la resta d'espanyols dels *Stalags* aniria arribant al camp de Mauthausen escalonadament en nous combois. Així, el 13 de desembre de 1940 hi ingressava un contingent de 846 republicans provinents de l'*Stalag* V-D, a Estrasburg, amb els guixolencs Antoni Moret, Jaume Ribas, Francesc Sabater i Eusebi Vicens. Un dels combois de major envergadura fou el que arribà al camp el 27 de gener de 1941 amb 1478 presoners procedents de l'*Stalag* XI-B, entre els quals hi havia Francesc Parramon, Emili Puigmolé, Josep Jordà, Basili Polo i Ricard Rusalleda. Només dos dies abans, el 25 de gener, hi havia ingressat Josep Ribas des de l'*Stalag* XII-D de Trèves. El darrer guixolenc deportat a Mauthausen de qui tenim constància, Lluís Morgat, entrà al camp juntament amb altres 468 republicans el 26 d'abril de 1941; Morgat procedia de l'*Stalag* XI-A, a Altengraben, on havia estat traslladat des del *Frontstalag* 140 tot just a principis de gener de 1941. Els transports massius de republicans a

(*) A banda dels deportats esmentats en aquest quadre, a les llistes extretes del camp s'indica una altra persona nascuda a Sant Feliu anomenada Joan Inconi Oliveras. En realitat, el mot *inconi* correspon a una mala interpretació de la paraula francesa *inconnu*, que indica que el primer cognom d'aquest intern era desconegut. Segons es dedueix de la informació que consta a les llistes de deportats dipositades al Museu d'Història de Catalunya, el seu nom complet era Joan Salvador Oliveras. Nosaltres no hem trobat cap persona anomenada així als padrons municipals d'habitants de Sant Feliu de Guíxols de 1924 a 1936 ni als llibres de baptismes de la parròquia guixolenc de 1899 a 1930, de manera que hem suposat que es tracta d'algú sense cap vinculació amb la nostra ciutat i per això no l'hem inclòs a la llista.

Elaboració pròpia a partir de ROIG, 2001; FUNDACIÓ, 2004, vols. I i III; MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA, Llistes de deportats; ARXIU MUNICIPAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS, Padrons municipals d'habitants 1924-1936; ARXIU PARROQUIAL DE SANT FELIU DE GUÍXOLS, Llibres de baptismes 1899-1927; ARXIU MUNICIPAL DE SANTA CRISTINA D'ARO, Padró municipal d'habitants 1936; ARXIU MUNICIPAL DE CASTELL D'ARO, Padró municipal d'habitants 1936; Fonts orals de familiars dels deportats.

³ Arxiu Nacional de Catalunya, Llistes d'interns als camps de refugiats d'Agde i Ceilhès elaborades la primavera de 1939 (còpia dels originals dipositats als Archives Départementales de l'Hérault), p. 262 i 353-354. A Agde, Morgat coincidí al mateix barracó amb el pintor guixolenc Josep Torrent Buch, que fins i tot aprofità una de les moltes estones de tedi al camp per fer un retrat del seu conciutadà.

⁴ Arxiu Nacional de Catalunya, Fons personal Isgleas-Adroher, unitats documentals 1.1.8. i 2.4.1.1.5. També formava part de la 109 CTE el polític i escriptor manresà Joaquim Amat-Piniella, capturat igualment a Delle. Parramon i Amat havien estat als camps del Barcarès i Sant Cebrià, i passarien pels mateixos camps de presoners alemanys i arribarien a Mauthausen al mateix comboi (vegeu el testimoni d'Amat narrat a Montserrat Roig el 24 de juliol de 1973, dipositat en el fons d'aquesta escriptora de l'Arxiu Nacional de Catalunya i que pot llegir-se a www.guiamanresa.com/amat). Tot això permetria explicar la coneixença entre ambdós homes que Amat reconeixeria en una carta anys més tard (vegeu la nota 9).

⁵ TORAN, 2002, 159-160; PIKE, 2004, 40-41.

Anvers de la postal enviada per Lluís Morgat al seu pare des de l'*Stalag XI-A*, a Altengrabow, el 18 de febrer de 1941. (Procedència: Dolors Vall-Ilosera).

Aspecte del camp de Mauthausen, amb el mur perimetral a la dreta i les xemeneies dels forns on s'incineraven els cadàvers a l'esquerra. (Procedència: Roig, 2001).

Mauthausen finalitzarien a les acaballes de 1941. A partir de 1942, encara ingressarien en altres camps escampats pel Reich petits grups d'espanyols capturats per la Gestapo en accions de sabotatge o resistència antifeixista als territoris ocupats.

El trasllat a Mauthausen des dels *Stalags* es realitzava generalment en trens de càrrega. L'amuntegament dels presoners, talment com bèsties, i l'absència de mesures de salubritat, provocaven que més d'un deportat morís abans d'arribar a la fi del trajecte. Un cop a l'estació de la localitat, els deportats eren obligats a sortir ràpidament dels vagons, enmig de la confusió, dels cops i dels crits incomprensibles de les SS, per iniciar a peu el trajecte fins al camp. En la majoria d'ocasions, les SS s'encarregaven d'assassinar pel camí els republicans massa febles que no podien seguir el ritme de la marxa. La raó per la qual els espanyols reclusos als *Stalags* foren traslladats als camps nazis continua essent avui dia una

pregunta sense una resposta satisfactòria. Una ordre de la policia de seguretat alemanya de 25 de setembre de 1940 disposà, coincidint amb la visita a l'Alemanya de Hitler de l'aleshores ministre d'Afers Exteriors espanyol i cunyat de Franco, Ramón Serrano Suñer, l'internament als camps de concentració alemanys dels combatents de l'Espanya roja en mans del Reich. Generalment s'ha considerat Serrano com a responsable directe de la deportació republicana arran de la resposta que hauria donat al seu homòleg alemany -i de la qual no existeixen proves- que la sort d'aquells presoners no era competència del ministeri franquista perquè no els considerava ciutadans espanyols. Si bé és cert que el primer comboi havia arribat a Mauthausen el mes d'agost, amb anterioritat al viatge de Serrano i a la promulgació de l'ordre de 25 de setembre, això no permet descartar l'existència de converses prèvies entre Espanya i Alemanya ni, per tant, les implicacions del

Govern franquista en aquella decisió. D'altra banda, segons declarà un alt responsable alemany el 1941, els republicans en mans del Reich acabaren als camps nazis perquè ni Pétain a la França de Vichy, Franco a Espanya, o Stalin a la Unió Soviètica, volgueren acollir-los als seus respectius països. El que sí queda fora de dubte, en canvi, és el coneixement de les autoritats espanyoles del destí que havien rebut els seus compatriotes, i com la voluntat d'intercedir a favor d'ells fou nul·la, tot i el clima de cordialitat i la col·laboració mútua existents entre el Caudillo i el Führer. Les evidències del que succeïa a Alemanya no podien ser ignorades per les autoritats després que l'any 1941 algun deportat fos alliberat dels camps a causa de la seva curta edat i retornés a Espanya, o que alguna família rebés notícies de l'exterior en què se li comunicava la mort d'un parent deportat. Igualment, resulta difícil de creure que, a partir de 1942, quan els republicans interns encara supervivents -fins aleshores incomunicats de l'exterior- foren autoritzats per les SS a escriure a les seves llars, el règim franquista no advertís l'arribada als serveis postals espanyols d'un volum de correspondència provinent d'Alemanya sospitosament inusual⁶. Precisament, aquell mateix any 1942 la família de Lluís Morgat -que aleshores encara desconeixia la seva mort- rebé una carta de la Creu Roja Internacional que l'avisava que molts republicans espanyols havien estat internats en camps nazis.

EL CONTACTE QUOTIDIÀ AMB L'HORROR

En el moment d'arribada dels primers contingents espanyols a Mauthausen, el camp es trobava encara en una fase de construcció incipient i allotjava uns 6.000 presos entre alemanys, austríacs, txecs i polonesos. Gràcies al treball realitzat pels espanyols deportats de 1940 a 1941, el camp adquiriria la seva aparença de fortalesa medieval, amb la monumental muralla perimetral i les torres de vigilància que tanta impressió deuen causar entre els deportats quan veien el recinte per primera vegada⁷. L'entrada al centre suposava un pas decisiu dins el procés ideat per la maquinària nazi per convertir els presoners en una massa humana despersonalitzada. Els nouvinguts eren afaitats de cos sencer i havien de deixar les seves pertinences per a rebre l'uniforme ratllat i uns esclops de fusta. Cadascun d'ells passaria a partir d'aleshores a ser identificat per un número de matrícula que es cosia a l'uniforme acompanyant-lo d'un triangle d'un color determinat que assenyalava la condició o categoria delictiva de l'intern. Els republicans arribats a Mauthausen fins l'any 1941 foren marcats amb el triangle blau dels apàtides damunt del qual s'hi afegia irònicament una "S" que els identificava com *Spanniers* (espanyols). A banda dels barracons on eren distribuïts els presos, un dels punts centrals del camp el constituïa l'*Apellplatz*, o plaça de les crides. Les crides es feien en iniciar i finalitzar cada jornada per al recompte dels presoners i el control dels *Kommandos* de treball, si bé obeïen també a altres motivacions arbitràries que podien durar hores, sempre independentment del temps atmosfèric. En tots els casos, els interns havien de mantenir la disciplina a peu dret i en posició ferma. A l'*Apellplatz* hi tenien lloc igualment els principals esdeveniments dins el camp, com els càstigs col·lectius o individuals i les execucions públiques. Entre la massa de detinguts existia una certa jerarquització que donava lloc a una accentuada estratificació social interna. Amb la denominació de *Kapos* es coneixia als presos responsables d'un *Kommando*, és a dir, d'un grup encarregat d'un treball o un servei. Les SS els reclutaven d'entre els interns amb triangle verd -categoria reservada a assassins i delinqüents comuns- o triangle negre -presos associats- que generalment eren de parla alemanya. Els *Kapos* gaudien de diversos privilegis com per exemple alcohol i tabac, i tenien carta blanca per robar, pegar i assassinar els presos subordinats. Una segona categoria d'interns privilegiats era la configurada pels *Prominenter*, que inicialment foren també triangles verds o negres. S'ocupaven de tasques que requerien una certa especialització, com eren el treball a les oficines, tallers, cuines, magatzems, etc, amb un règim de treball menys dur, que ofería majors possibilitats de supervivència. Mauthausen fou considerat com un camp de categoria III, la pitjor dins la classificació dels camps elaborada pel propi Reich, segons la qual estava destinat a l'internament dels delinqüents comuns i antisocials incapaces de ser rehabilitats. Si bé s'hi portaren a terme assassinats programats en massa de col·lectius com el rus -doblement odiat per la seva condició d'eslaus i comunistes- i el jueu, el comú dels deportats hi eren considerats mà d'obra baratíssima per a l'economia alemanya que es podia explotar sense reserves i era fàcilment renovable amb l'entrada de nous presoners. Les jornades de treball eren de fins a 12 hores diàries, de dilluns a dissabte, sense comptar el temps esmerçat a desplaçar-se al lloc de treball ni les estones en formació a l'*Apellplatz*. Al treball extenuant a què eren sotmesos els interns, calia sumar-hi la mínima alimentació que rebien, consistent en una dieta d'escàs contingut calòric. La fam constituïa una de les sensacions permanents dels presos i un dels pilars per a destruir les capacitats intel·lectuals de l'individu i relegar-lo a la condició animal. Al voltant del menjar i de la seva obtenció es configurava un dels principals elements de transacció dins el camp. El gruix dels deportats de Mauthausen treballava a la pedrera de granit anomenada Wiener-Graben, que es trobava en mans de les SS i distava 1 km del camp. Consistia en una mena de pou de 350 metres de diàmetre rodejat en part per penya-segats d'on s'extreia la pedra necessària per a l'edificació del propi camp i que subministrava alhora el material requerit per la política constructiva projectada per Hitler. L'accés a la pedrera es realitzava des del camp baixant una escala de 160 graons d'alçada irregular -que a partir de 1942 passarien a ser 186- que els deportats havien de recórrer diverses vegades al dia carregant pedres, amb el perill de relliscar pel glaç o de ser víctimes dels abusos perpetrats pels seus vigilants.

⁶ ROIG, 2001, p. 20-21, 283, i carta reproduïda a la imatge núm. 79 del mateix llibre.

⁷ A tall d'exemple, vegeu-ne la descripció que en fa el manresà exdeportat Joaquim Amat-Piniella a ROIG, 2001, 216-217. Amat, de qui ja hem parlat abans a la nota 4, és autor al seu torn de *K.L. Reich*, una interessant reflexió sobre la condició humana i l'univers concentracionari nazi escrita l'any 1946 en forma de novel·la a partir de la seva pròpia experiència, que il·lustra diversos dels temes apuntats en aquest article (AMAT-PINIELLA, 1984).

EL CAMP ANNEX DE GUSEN

La majoria de republicans espanyols que perderen la vida a Mauthausen ho feren víctimes de la letal combinació provocada pel treball esgotador, la malnutrició i les malalties. En alguns casos, la mort es degué a causes violentes, fruit de l'arbitrarietat dels *Kapos* i les SS, com pallisses, ofegaments, trets, llançament voluntari o forçat als reixats electrificats, suïcidis reals o ficticis, etc. L'emmalaltiment del pres suposava la pèrdua de les seves capacitats per treballar, la improductivitat i, així, l'ingrés a la infermeria del camp o avantsala de la mort. Allí, el malalt acabaria essent eliminat, en ocasions mitjançant mètodes d'una crueltat extrema com una injecció de benzina al cor o després d'haver servit als metges SS per a fer experiments. Pràcticament la totalitat de defuncions d'espanyols a Mauthausen es produïren en el període comprès entre 1940 i principis de 1942 i succeïren en la seva major part al camp annex o *Kommando* de Gusen, una de les nombroses instal·lacions subsidiàries del complex sistema concentracionari de Mauthausen. Situat a uns 5 km del camp mare, a la riba esquerra del Danubi, Gusen es començà a construir el desembre de 1939 amb la finalitat d'explotar la pedrera propera de Kastenhof⁸. A partir del mes de gener de 1941 les SS començaren a traslladar-hi els republicans del camp principal que es trobaven més febles per tal d'esprémer-los les darreres forces abans de la seva mort per esgotament. A Gusen, l'esperança de vida en el període 1940-1941 era només d'uns sis mesos des de la data d'arribada, i el pes mitjà dels deportats durant el període 1940-1942 oscil·lava al voltant dels 40 kg. De catorze persones filles o veïnes de Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro deportades a Mauthausen, set trobaren la mort a Gusen. Un d'ells, Francesc Parramon, hi traspassà el 30 de novembre de 1941 víctima d'un mètode d'assassinat ideat pel comandament del recinte i desconegut en els altres camps; aquest sistema consistia a sotmetre els presos més febles a dutxes d'aigua gelada sota pressió a la intempèrie, amb les consegüents defuncions per aturada cardíaca o paràlisi de la musculatura, alhora que es tapaven els desguassos per acumular l'aigua al fons de les instal·lacions i formar un bassal d'uns 20 cm on s'ofegaven els interns que queien a terra per defalliment o pels cops dels seus botxins⁹. Paral·lelament, a partir de la primavera de 1941, el Reich endegà un nou projecte d'eutanàsia dels deportats més dèbils que es presentava com un trasllat a un suposat sanatori de Dachau, i del qual foren víctimes 439 republicans, entre ells Eusebi Vicens¹⁰. En realitat, els interns eren conduïts al castell de Hartheim, una edificació neorenaixentista aixecada a 14 Km de Linz l'any 1898 i readaptada per aquesta finalitat des de 1939, on els nouvinguts eren gasejats normalment després d'haver realitzat experiments pseudocientífics amb els seus cossos. Durant una temporada existí també un cotxe-gas que feia el recorregut entre Mauthausen i Gusen i a la inversa, amb diversos deportats al seu interior que durant el trajecte eren gasejats o asfixiats amb el monòxid de carboni del tub d'escapament del vehicle.

RECORDAR, UNA NECESSITAT

La mortaldat dels deportats espanyols a Mauthausen i a Gusen descendí enormement a partir de 1942. D'una banda, la capacitat dels republicans interns d'establir una mínima xarxa organitzativa clandestina els havia permès assolir diversos llocs de treball estratègics dins els centres d'internament, mantenir una certa resistència i estendre la solidaritat envers els companys més desvalguts. De l'altra, l'entrada a la guerra dels EUA i l'inici de les derrotes continuades de l'exèrcit alemany al camp de batalla obligaren el Reich a reorientar la política concentracionària i mantenir els presos amb vida al major temps possible per rendibilitzar-ne la força de treball. Amb tot, això féu que un nombre considerable de deportats dels camps comencessin a ser destinats a *Kommandos* especialitzats en la producció militar i la indústria d'armament i que el nombre de baixes en aquests punts fos notable. Una de les defuncions ocorregudes en aquest període fou la d'un jove oriünd de Sant Feliu de Guíxols, Alexandre Amir, mort al *Kommando* de Dora-Mittelbau, a Alemanya¹¹. El 5 de maig de 1945, les tropes americanes arribarien a Mauthausen i Gusen, els darrers camps del Reich a ser alliberats. Del conjunt dels quinze guixolencs víctimes de la deportació nazi, només cinc aconseguiren sortir-ne

amb vida, si bé les seqüeles físiques i psíquiques derivades del període de captiveri perdurarien per sempre més entre els supervivents. La brutalitat dels crims comesos pel nazisme mostraria a una horroritzada opinió pública internacional la degradació moral de l'ésser humà quan esdevé dominat per l'odi i la violència, com també la seva capacitat irracional de generar el mal tot i haver estat format en el si d'una societat civilitzada. En el transcurs dels seixanta anys transcorreguts des del final de la barbàrie nazi, però, l'home contemporani sembla haver après ben poca cosa de les lliçons de les generacions anteriors. La violació sistemàtica dels drets humans en nom d'ideologies excloents i el menyspreu per la diferència davant la creença cega d'estar en possessió de la veritat absoluta ha continuat i continua essent una realitat diària al nostre planeta. La situació de benestar assolida al nostre món occidental no ens hauria de fer caure en l'apatia i en la insensibilització envers els problemes que continuen devastant part de la humanitat per culpa de l'actitud del propi home. La lluita contra la ignorància del passat esdevé, doncs, una tasca imprescindible per a mantenir viva aquella creença en un món més just que somiaven molts dels nostres predecessors, i per la qual bona part d'ells -com ara els guixolencs que hem volgut recordar aquí- pagaren un elevat preu. §

Bibliografia

- AMAT-PINIELLA, Joaquim. *K.L. Reich. Els catalans als camps d'extermini de Hitler*. Barcelona: Ed. 62 / Orbis, 1984 (1a ed., en castellà, el 1963, si bé l'obra original és escrita en català el 1946).
- BERMEJO, Benito. *Francesc Boix, el fotògraf de Mauthausen*. Barcelona: La Magrana, 2002.
- DÍAZ ESCULIES, Daniel. *Entre filferrades. Un aspecte de l'emigració republicana dels Països Catalans (1939-1945)*. Barcelona: La Magrana, 1993.
- FONDATION POUR LA MÉMOIRE DE LA DÉPORTATION. *Livre-Mémorial des déportés de France arrêtés par mesure de répression et dans certains cas par mesure de persécution, 1940-1945* (4 volums). París: Ed. Tirésias, 2004.
- JIMÉNEZ, Àngel. *La Guerra Civil a Sant Feliu de Guíxols (1936-1939)*. Ajuntament de Sant Feliu de Guíxols, 1995.
- PIKE, David W. *Espanyoles en el Holocausto. Vida y muerte de los republicanos en Mauthausen*. Barcelona: Mondadori, 2004 (1a ed., en anglès, el 2000).
- ROIG, Montserrat. *Els catalans als camps nazis*. Barcelona: Edicions 62, 2001 (1a ed., el 1977).
- TORAN, Rosa. *Vida i mort dels Republicans als camps nazis*. Barcelona: Edicions Proa, 2002.

⁸ El 1944 es construirien encara, propers a aquest primer, els camps de Gusen II i Gusen III.

⁹ La causa de la mort de Parramon per una dutxa gelada fou comunicada per Joaquim Amat-Piniella a la família del deportat Josep Coll per carta. Un parent de Coll havia escrit a Amat amb motiu d'una referència que fa un dels personatges de la novel·la *K.L. Reich* sobre la festa major de Sant Feliu, a la qual cosa l'autor contestà que l'intern amb qui s'inspirava aquest fet era el seu conegut, també guixolenc, Francesc Parramon, que havia mort per la raó descrita (vegeu AMAT-PINIELLA, 1984, p. 30; Arxiu Comarcal de Manresa, Fons personal Joaquim Amat-Piniella, cartes de 21 i 26 d'agost de 1964; i la nota 4 del present article). Cal fer notar que el detall sobre Sant Feliu ha desaparegut de la darrera versió en català de *K.L. Reich*, publicada a cura de David Serrano el 2001 per Edicions 62.

¹⁰ ROIG, 2001, p. 799.

¹¹ Amir, que marxà de Sant Feliu de petit, havia estat arrestat pels nazis a França el 1943, probablement com a membre de la resistència. La tardor d'aquell any fou deportat des de la localitat de Compiègne al camp de Buchenwald, i posteriorment traslladat a un *Kommando* d'aquest camp, a Dora, consistent en una fàbrica subterrània sense aigua, llum ni instal·lacions sanitàries on s'hi construïren els models de míssils V1 i V2. Amir hi morí el 9 de juny de 1944.

notes breus

V Jornades del GREF

Les jornades del GREF tenen com a objectiu difondre i recuperar la memòria històrica de la nostra ciutat. Les darreres es van celebrar el passat gener sota el títol "L'Església i la repressió franquista".

VI Jornades del GREF

Les jornades sobre els camps de concentració seran les últimes que organitzarà el GREF. Un cop acabada la feina d'investigació per la Beca Lluís Esteve i Cruañas i després de sis jornades de memòria històrica, el GREF posa fi a aquest cicle. Però la feina del GREF no finalitza amb aquestes jornades, sinó que el grup continuarà investigant i cercant i recopilant testimonis orals perquè no s'oblidi el nostre passat.

III Beca d'Investigació Lluís Esteve i Cruañas

Per tercer any, la beca Lluís Esteve ha estat atorgada i consolidada. Pel que fa al treball de recerca realitzat pel GREF, guanyador de la primera edició, es publicarà a finals del 2006.

Recordem Carme Costal

La nostra amiga Carme Costal va morir el passat 15 d'agost. Gràcies a la seva trajectòria vital i a les entrevistes que va concedir, estarà no només en el nostre record sinó també en la nostra història.

Recordem Ramon Tauler

El nostre gran col·laborador i amic Ramon Tauler i Valls ens ha deixat aquest 2005. Ell i la seva família van ser víctimes de la repressió franquista. Tots els membres del GREF, com a historiadors i amics, li agraïm la seva feina de recerca i les entrevistes concedides, que tant ens van ajudar.

Tallers d'història

Un cop més els tallers d'història es continuaran realitzant a Sant Feliu de Guíxols, aquest cop sota el títol "Les escoles menors de Belles Arts de Sant Feliu de Guíxols".

Col·loqui de tardor a Banyoles

L'11, 12 i 13 de novembre, a Banyoles es van realitzar unes jornades col·loqui d'història i memòria sobre el franquisme i els seus efectes als Països Catalans. Hi van intervenir grans especialistes com en Francesc Vilanova, Joan Maria Thomàs, Carme Molinero o Pere Ysas.

Negar l'innegable

L'historiador britànic David Irving ha estat detingut a Viena per negar l'Holocaust, fet que a Àustria, igual que en una desena de països europeus, constitueix un delictes. Ara està pendent que les autoritats austríaques decideixin si el processen. El polèmic historiador ja va ser condemnat a pagar 3 milions d'euros en una altra ocasió.

Una entrevista, un tros d'història.

Malauradament, els darrers mesos el GREF ha tingut la dificultat de trobar gent de la nostra ciutat disposada a ser entrevistada en relació a les seves experiències durant els anys del franquisme. Totes aquestes experiències no explicades són buits en la nostra història. Possiblement el més fàcil sigui oblidar, perquè deu ser molt dur recordar temps de guerra i de misèria. No obstant això, les persones contribueixen amb les explicacions de les seves vivències a fer més gran el nostre coneixement, a no oblidar un temps passat, a fer del jovent de demà un jovent conscient de la seva història. Gràcies a tots els que ens ajuden a recuperar la memòria històrica de Sant Feliu de Guíxols i la vall d'Aro.

